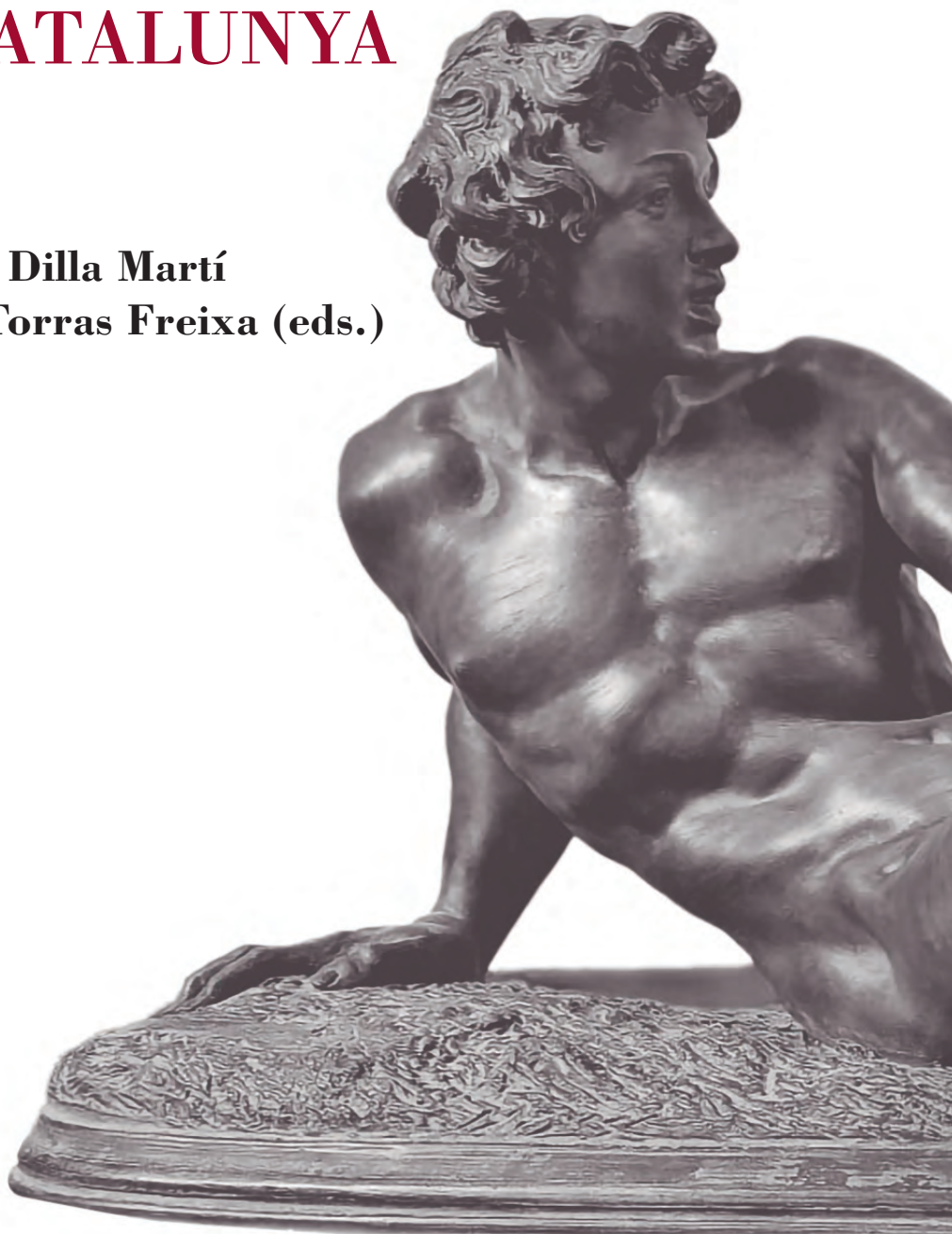

ELS VALLMITJANA I L'ESCULTURA MODERNA A CATALUNYA

Ramon Dilla Martí
Maria Torras Freixa (eds.)

**ELS VALLMITJANA
I L'ESCULTURA
MODERNA
A CATALUNYA**

ELS VALLMITJANA I L'ESCULTURA MODERNA A CATALUNYA

Ramon Dilla Martí
Maria Torras Freixa (eds.)

 UNIVERSITAT DE
BARCELONA
Edicions

Seminari Conciliar
de Barcelona

 Ajuntament
de Barcelona

Biblioteca
Universitària

Sumari

PÒRTIC

JOAN ELIAS, Salutació.....	11
MN. FELIP-JULI RODRÍGUEZ PIÑEL, Els Vallmitjana i el Seminari Conciliar.....	13
JANET SANZ CID, Barcelona, el gran museu dels Vallmitjana.....	15
SALVADOR GARCÍA FORTES, Art i ofici a l'ombra dels germans Vallmitjana.....	17

INTRODUCCIÓ

RAMON DILLA MARTÍ, MARIA TORRAS FREIXA, Els Vallmitjana i el renaixement de l'escultura catalana durant el segle XIX.....	23
---	----

ELS VALLMITJANA I EL RENAIXEMENT DE L'ESCULTURA CATALANA

ISABEL COLL, L'escultura de Venanci i Agapit Vallmitjana entre 1850 i 1890. Dues trajectòries amb diversitat d'interessos i influències.....	49
CRISTINA RODRÍGUEZ-SAMANIEGO, Agapit Vallmitjana i Barbany i l'escultura europea de finals del segle XIX.....	71
BELI ARTIGAS, Els miralls per a l'art animalista català del segle XIX.....	89
ÀNGEL MONLLEÓ I GALCERÀ, La escultura hispànica del Eclecticismo en tiempo de los Vallmitjana. Etapas, generaciones artísticas y límites cronológicos.....	107
MANEL GARCIA CLAVERO, Els germans Vallmitjana i les Exposicions de Belles Arts de Barcelona: participació i fortuna crítica.....	141

ELS ESCULTORS I EL SEU TALLER: TRADICIÓ I MODERNITAT

NATÀLIA ESQUINAS, Els germans Vallmitjana i la Tradició feta escultura.....	157
MERITXELL CANO CIÓ, Josep Oriol Mestres, Apelles Mestres i la promoció dels germans Vallmitjana.....	173
JUAN C. BEJARANO, La participació de Victorià Codina Langlin en la decoració escultòrica de la Universitat de Barcelona.....	191
OLGA MARTÍNEZ-FAUS, Venanci i Agapit Vallmitjana i Barbany com a precursors de l'escultura d'avantguarda. Un estudi comparatiu amb Pablo Gargallo, 1890-1910.....	207

MONTSE TORRAS VIRGILI, L'obra de Venanci i Agapit Vallmitjana i Barbany al Museu Frederic Marès	221
---	-----

LA MORT FETA ESCULTURA

MONTSERRAT OLIVA ANDRÉS, MERCÈ ALABERN GÓMEZ, Redescobrint l'obra escultòrica dels germans Vallmitjana als cementiris catalans	239
JOSÉ A. ORTIZ, L'escultura al servei de la mort. La producció funerària dels germans Vallmitjana.....	259
SEBASTIÀ SÁNCHEZ SAULEDA, Una aproximació a la relació dels germans Vallmitjana amb les terres de Tarragona	277
ISABEL COLL, JUANJO MACÍAS, La figura ja cent en l'obra funerària dels Vallmitjana.....	291

LA RESTAURACIÓ DE LA MEMÒRIA PERDUDA

CARME GRANDAS, La complexitat en la presa de decisions davant les restauracions o recuperacions de les obres dels Vallmitjana als espais públics de Barcelona	313
ELENA LLORENS PUJOL, Els Vallmitjana a la cort d'Isabel II: històries d'un encàrrec.....	333
ÀLEX MASALLES, Al voltant de la restauració del <i>Sant Jordi</i> de terracota, obra de Venanci Vallmitjana, al Museu Nacional d'Art de Catalunya	355
MONTSERRAT ARTIGAU MIRALLES, Recuperació del llegat patrimonial del taller dels escultors Vallmitjana.....	371

FONTS DOCUMENTALS

Crèdits fotogràfics.....	393
Arxius i centres documentals.....	395
Bibliografia.....	397

PÒRTIC

Salutació

Els passats 8 i 9 de maig de 2019 l'Edifici Històric de la Universitat de Barcelona i el Seminari Conciliar van acollir les jornades científiques «Els germans Vallmitjana i l'escultura moderna a Catalunya». El present volum recull el més destacat d'aquesta trobada, durant la qual una vintena d'acadèmics i professionals procedents de les principals entitats responsables de la custòdia, l'estudi, la gestió i la conservació dels béns culturals del país van presentar les perspectives més diverses a l'entorn de les creacions dels mestres escultors Agapit i Venanci Vallmitjana i Barbany. La pluralitat de les aportacions, així com la seva riquesa, el rigor i la novetat, sens dubte han merescut que fossin difoses mitjançant aquesta publicació.

Les jornades van ser el tret de sortida de l'Any Vallmitjana 2019, dedicat a la commemoració del centenari de la mort de l'escultor Venanci Vallmitjana i Barbany. Juntament amb el seu germà Agapit, foren els renovadors del llenguatge escultòric a Catalunya durant la segona meitat del segle XIX.

Els Vallmitjana van elaborar tant els medallons de la façana de l'Edifici Històric de la plaça de la Universitat com les cinc grans estàtues del vestíbul principal, elements que encara avui reben en primer terme els visitants i donen caràcter i singularitat no únicament a la construcció, sinó també a la nostra institució. Els noms dels mestres escultors sempre romandran lligats a la Universitat de Barcelona, i per aquest motiu la celebració d'aquesta efemèride forma part del pla de revalorització del patrimoni històric que s'ha portat a terme en els darrers anys.

Durant tot l'any 2019 s'han realitzat nombroses activitats en forma de visites guiades, rutes urbanes, tallers, conferències i exposicions, destinades a fomentar l'estudi i la difusió del llegat dels germans Vallmitjana, garantint la tan necessària transferència del coneixement. De fet, aquest èxit ens ha impulsat a promoure en el present 2020 noves iniciatives, com ara l'exposició dedicada als Vallmitjana com a escultors de la façana de la catedral de Barcelona i la promoció d'aquest llibre.

Voldria agrair, en primera instància, el suport de l'Ajuntament de Barcelona, en especial de la Direcció d'Arquitectura Urbana i Patrimoni, sense el qual

no hauria estat possible dur a terme una programació d'activitats tan variada. També vull esmentar la Direcció General de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya, així com l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya, la Catedral de Barcelona i tots els museus i centres d'art col·laboradors de dins i fora de Catalunya. Aquesta commemoració s'ha pogut dur a terme gràcies a la bona disposició i generositat de totes les institucions que custodien el llegat Vallmitjana, i d'una manera molt especial a la família Vallmitjana, descendents d'Agapit i de Venanci, que han contribuït al seu èxit.

Finalment, vull palesar el meu reconeixement a la tasca del comitè científic, que avala el rigor i la qualitat dels capítols que es presenten tot seguit, una contribució a un millor coneixement d'un element fonamental de la imatge de la Universitat de Barcelona i del país com és el llegat dels germans Vallmitjana.

JOAN ELIAS

Rector de la Universitat de Barcelona

Els Vallmitjana i el Seminari Conciliar

Com a rector del Seminari Conciliar de Barcelona, és un honor formar part d'aquest projecte dedicat a l'estudi de l'obra dels germans Agapit i Venanci Vallmitjana, impulsat en el centenari de la mort d'aquest últim l'any 1919.

El Seminari Conciliar continua així la cada vegada més consolidada relació cultural amb la Universitat de Barcelona, amb la qual ja vam portar a terme les jornades científiques dedicades a l'arquitecte Elias Rogent durant l'any 2017, de les quals a la primavera de 2019 vam poder gaudir els fruits amb la publicació *Elias Rogent i Barcelona. Arquitectura, patrimoni i restauració*.

Així com en aquella ocasió tractàvem la figura d'Elias Rogent com a arquitecte d'ambdues construccions, la present iniciativa s'ha dedicat a l'estudi dels escultors Vallmitjana, que van realitzar els principals encàrrecs artístics per decorar aquests edificis. Concretament, en el cas del Seminari Conciliar es tracta del timpà de la portalada principal, que il·lustrava el tema de *Jesucrist obrint les intel·ligències dels apòstols*, i de tot l'altar de la capella dedicat a la Immaculada. Lamentablement, la decoració va desaparèixer durant el transcurs de la Guerra Civil, però per sort podem estudiar-la i tenir-ne constància gràcies a una sèrie de fotografies antigues.

De fet, el taller d'escultura dels Vallmitjana fou el més prolífic de Catalunya durant la segona meitat del segle XIX, i per aquest motiu avui ampliem aquesta col·laboració entre institucions a alguns dels principals museus i centres d'art catalans, molts d'ells representats a través de la Xarxa de Museus d'Art de Catalunya.

Així doncs, aquest Any Vallmitjana 2019 representa una oportunitat magnífica per treballar conjuntament amb les principals institucions culturals del país i reivindicar aquesta extensa producció, dins la qual té un pes important l'obra de temàtica religiosa, que avui es troba dispersa per un bon nombre de parròquies, catedrals i museus de dins i fora de Catalunya. En són exemples ben preeminentes els apostolats de les façanes de la catedral de Barcelona i de la basílica de Montserrat, però també molts altres, com el *Crist jacent* de la catedral de Vic, d'un extraordinari virtuosisme tècnic, i les escultures de l'altar major de la basílica dels Sants Màrtirs Just i Pastor. Tampoc no podem oblidar

l'extens llegat custodiat als nostres cementiris, convertits en veritables museus escultòrics de gran riquesa i diversitat.

Al Seminari Conciliar estem convençuts que la qualitat i riquesa de les aportacions manifestades durant les jornades científiques, a partir d'aquesta publicació, aportaran llum i un millor coneixement a les figures d'aquests grans artistes.

MN. FELIP-JULI RODRÍGUEZ PIÑEL
Rector del Seminari Conciliar de Barcelona

Barcelona, el gran museu dels Vallmitjana

És un fet prou estudiat i conegut què va significar la família d'escultors Vallmitjana en el panorama de les arts esculpides a casa nostra. Si els germans Agapit i Venanci Vallmitjana i Barbany són l'exemple de la renovació de l'escultura catalana, la segona generació formada per Agapit Vallmitjana i Abarca suposa la culminació d'una manera de treballar que s'endinsa en la modernitat combinada amb el realisme.

Els dos germans que integren la primera generació, formats a l'Escola de la Llotja, on els va influir directament el mestratge de Damià Campeny, van gaudir d'una clientela formada per una burgesia enriquida que cercava gaudir dels seus treballs gràcies a la relació i als encàrrecs que els germans, i molt especialment Agapit, van rebre de la casa reial espanyola. Tal com es feia habitualment, els Vallmitjana participaven en les exposicions de belles arts que s'organitzaven tant amb caràcter nacional com internacional, i que a Espanya s'alternaven les seues de manera que els anys senars es muntaven a Madrid i els parells es feien a Barcelona.

La carrera artística dels Vallmitjana Barbany coincideix amb la recuperació del poder de les ciutats en la seva pròpia administració, i els anys més importants que van viure van estar estretament lligats al període del gran desenvolupament urbanístic de Barcelona. Aquest període s'iniciava en el temps en què Amadeu de Savoia va ocupar la presidència del país arran de la caiguda de la monarquia borbònica i en què es van cedir a la ciutat els terrenys ocupats per la ciutadella amb la voluntat que es destinessin a parc urbà. El consistori barceloní va aprofitar aquesta avinentesa tan favorable per a la convocatòria del concurs públic per dissenyar aquest parc, encàrrec del qual quedà mereixedor un republicà convençut, Josep Fontserè, i per bé que el desplegament del projecte de parc va patir moments d'aturada, l'arribada d'un nou monarca al poder del país ja feia qüestionar quant temps Fontserè seguiria al capdavant del parc. Tot i així, i ja a la dècada de 1880, els famosos anys de la febre d'or que va descriure Narcís Oller i que van ser previs a la consecució de Barcelona com a seu d'una exposició universal el 1888, Josep Fontserè encara va romandre relacionat amb el parc, però des de l'Ajuntament barceloní es començaven a prendre decisions que comportarien la modificació del projecte inicial per tal d'allotjar els palaus i pavellons del certamen internacional.

I és justament durant aquesta dècada d'or de l'urbanisme i la construcció de la capital catalana quan els tres escultors Vallmitjana reben encàrrecs de l'administració pública, que van anar des dels treballs per a la decoració de les portes d'accés al parc fins a l'adquisició d'escultures per embellir aquells jardins públics. Al mateix temps, els Vallmitjana rebien encàrrecs d'altres indrets, com ara la població de Santa Maria de Sants, on van fer la figura d'un infant per a una font pública ornamental que es va col·locar a la plaça on hi havia la Casa de la Vila, o, ja fora de terres catalanes, treballaven en encàrrecs destinats a València o a la mateixa capital de l'Estat espanyol, Madrid, on van participar en la decoració del monument al rei Alfons XII erigit al Parc del Retiro. Així mateix, van simultaniejar els encàrrecs particulars i la participació en les exposicions, que eren els autèntics aparadors per a les seves obres, amb l'embelliment i ornament de Barcelona.

De fet, tants eren els projectes que anaven rebent que no només se'ls repartien, sinó que, com que no donaven l'abast, van haver de contractar un seguit d'aprenents que van formar part dels seus tallers, de manera que gairebé tots els escultors de la següent generació van passar pels tallers dels Vallmitjana, entre els quals hi havia Manuel Fuxà o Eusebi Arnau.

L'arquitecte Josep Oriol Mestres va projectar el monument al prohom Antonio López, que va reunir cinc dels millors escultors catalans de l'època i va ser aixecat per subscripció popular. Venanci Vallmitjana va executar l'estàtua que el culminava, que l'any 1936 es va retirar per fondre'n el bronze. El seu fill Agapit, per la seva banda, es va encarregar dels lleons que envolten el monument a Colom al port de Barcelona. I els tres Vallmitjana van participar en la decoració del Palau de Justícia, construït per voluntat de la Diputació de Barcelona amb el suport de l'Ajuntament, executant tant estàtues com relleus. Catalunya per fi gaudia d'artistes de tanta qualitat que tenien una identitat pròpia que els permetia competir amb tota fortuna.

Barcelona és la ciutat que reuneix més treballs escultòrics dels tres Vallmitjana, distribuïts entre els seus museus, edificis com la Universitat de Barcelona, habitatges particulars i els mateixos espais públics urbans, i els quals inciten visites i passejades que permeten apreciar la vàlua del seu treball i al mateix temps observar la relació que tenien amb les maneres de treballar dels seus coetanis i deixebles.

JANET SANZ CID
Segona Tinència d'Alcaldia d'Ecologia,
Urbanisme, Infraestructures i Mobilitat
Ajuntament de Barcelona

Art i ofici a l'ombra dels germans Vallmitjana

L'Edifici Històric de la Universitat de Barcelona i el patrimoni cultural que preserva tornen a ser agent d'enfortiment de la col·laboració de la nostra institució amb les administracions públiques i les entitats privades del país, i punt de trobada del debat i de la recerca. En aquesta ocasió, els protagonistes principals són els germans Agapit (1832-1905) i Venanci Vallmitjana (1830-1919), i l'obra escultòrica que van crear per a aquest recinte, especialment les cinc escultures del vestíbul principal.

El reconeixement d'aquesta nissaga d'artistes, d'Agapit i Venanci Vallmitjana i Barbany, però també d'Agapit Vallmitjana Abarca (1860-1915), i dels valors històrics, artístics i patrimonials de les seves obres, va ser l'objectiu de l'Any Vallmitjana que es va celebrar al llarg de 2019 amb motiu del centenari de la mort de Venanci. Va ser una efemèride promoguda per la Universitat de Barcelona amb un seguit d'activitats que van incloure, entre d'altres, les jornades científiques «Els germans Vallmitjana i l'escultura moderna a Catalunya (1850-1930)», celebrades el 8 i 9 de maig de 2019 al Seminari Conciliar de Barcelona i a l'Edifici Històric de la Universitat de Barcelona.

L'obra dels Vallmitjana i el seu context històric, social i artístic són i han de ser encara objecte d'investigació i estudi; una recerca que contribueixi a un coneixement profund d'aquest moment artístic i del seu paper en la història de l'art a Catalunya i particularment en l'evolució del fet escultòric al nostre país durant els segles XIX i XX.

L'arquitectura és el marc artístic per excel·lència de confluència de disciplines i oficis, d'artistes i artesans, de professions i professionals d'un mateix ofici, però amb exigències i resultats diversos, i de concurrència i coexistència de mestres, aprenents i col·legues. I així va ser també durant la construcció de l'Edifici Històric de la Universitat de Barcelona i en la producció del seu programa escultòric.

En conseqüència, l'Edifici Històric de la Universitat de Barcelona ha esdevingut un recurs indispensable per a l'estudi, el reconeixement i la valoració d'un dels moments fonamentals de l'escultura moderna a Catalunya, amb una recerca basada principalment en els documents custodiats a l'Arxiu Històric de

la Universitat de Barcelona relatiu a les obres de construcció de la nova Universitat. Així mateix, la majoria dels articles que s'han apropat a l'obra escultòrica d'aquest Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) han circumscrit el seu estudi al període de construcció de l'edifici fins a la data de la inauguració, l'any 1871.

Són fonts documentals que recullen de manera detallada els processos administratius i de producció de l'obra dels germans Vallmitjana per a la nova Universitat i, de manera més genèrica, la participació en aquest projecte d'una trentena d'artistes i artesans de la pedra i el guix que encarnen el col·lectiu d'escultors del moment a Catalunya,¹ amb un camí encara per recórrer en l'atribució de l'autoria a cadascuna de les seves obres.

No obstant això, la Universitat de Barcelona va incorporar nous exemples d'escultura moderna una vegada inaugurada la nova seu. El catàleg de l'«Exposición Catalana de 1877»,² que la nova Universitat va acollir el 4 de març d'aquell any, recull una fotografia de l'escala principal i del replà contigu del primer pis que mostra una imatge molt diferent de l'actual. Anys més tard, aquest espai noble es va transformar de manera contundent amb una resposta monumental a la necessitat d'una il·luminació nocturna correcta en incorporar a les tres portes principals sengles «parejas de bedeles con el traje antiguo de ceremonia, sosteniendo faroles, obra del escultor Roig».³ Des d'aquell moment hi ha a la vista de tothom sis escultures signades per l'escultor Joan Roig i Solé (1835-1918) i datades l'any 1881, encara que en les publicacions esmentades no se'n recullen l'existència ni l'autor de manera explícita.

Aquesta omisió es deriva, possiblement, de les limitades fonts escrites existents i de la concreció del període temporal estudiat, que han patit, a més de les escultures de Roig i Solé, altres obres localitzades a la Universitat de Barcelona i els seus autors, com ara el relleu de Rafael Atché (1854-1923) que des de 1906 corona la façana de la Facultat de Medicina, el rellotge amb bust de Cervantes de Rossend Nobas (1841-1891) que presidia el despatx del rector o sengles bustos de Manuel Milà i Fontanals i Marcelino Menéndez Pelayo de l'escultor Manuel Fuxà (1850-1927), situats al Paraninfo de l'Edifici Històric.

1 TRIADÓ, Juan Ramon (1988). «Les comandes d'art que generà la construcció de la Universitat de Barcelona». A: *Elies Rogent i la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Generalitat de Catalunya / Universitat de Barcelona, pàg. 153-167. COLL I MIRABENT, Isabel (1990b). «Estudi sobre les escultures de l'edifici de la Universitat de Barcelona». A: *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988. 150 aniversari de la restauració*. Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona, pàg. 657-666.

2 *Exposición Catalana, 1877* (1877). Barcelona: Editores Martí, Fotógrafo, Vives, Encuadernador, pàg. 21.

3 RUBIO Y BORRÁS, Manuel (1913). *Guía del estudiante en Cataluña. Curso académico 1913 a 1914*. Barcelona: Casa Editorial Estudio, pàg. 52-53.

La força de l'obra dels germans Vallmitjana, però també els prejudicis del moment, mantinguts en certa manera al llarg del temps, d'atorgar valors artístics només a certs materials, tècniques i resultats escultòrics, han relegat i, encara pitjor, han fet oblidar artistes i artesans imprescindibles de l'escultura moderna catalana.

Una obra singular de marbre o de qualsevol altre tipus de pedra o de bronze, signada i datada, tindrà l'estatus d'escultura, també pel mateix autor; les escultures seriades, en guix o terracota, seran considerades només objectes decoratius, o esbossos previs a l'obra acabada, majoritàriament no seran signades per l'autor i, en conseqüència, han estat desaparegudes per al gran públic i, també, per als estudiosos.

A tall d'exemple, tres autors, Josep Anicet Santigosa i Vestraten (1823-1895), Francesc Font i Pons (1848-1912) i Enric Casanovas i Roy (1882-1948), ens acompanyen en tres moments al llarg dels segles XIX i XX. Santigosa, amb una obra extensa en terracota, només signarà el 1878 el relleu en aquest material de la imatge de sant Jaume de l'església homònima del número 28-30 del carrer Ferran de Barcelona. Font signa i data l'any 1884 la seva escultura en pedra de Juan Sebastián Elcano situada a la façana del número 60 del passeig de Gràcia de Barcelona. El mateix any i a la façana de la casa Camps, al número 24 del carrer de Santa Anna de Barcelona, es col·loquen dos medallons de terracota que no han estat mai signats ni datats per l'autor. Ja en el segle XX, durant el Noucentisme, se li adjudica l'autoria dels relleus de terracota amb escenes infantils del Grup Escolar Milà i Fontanals, construït entre els anys 1921 i 1931 al número 1 del carrer dels Àngels de Barcelona, encara que sense cap inscripció que ho corroborari.⁴

Es tracta d'unes absències que les investigadores i els investigadors resolen i resoldran en espais de trobada i de difusió com aquest, on l'escultura i l'art en general són objecte de recerca, coneixement i memòria.

SALVADOR GARCÍA FORTES
Vicerector d'Arts, Cultura i Patrimoni

⁴ GARCÍA FORTES, Salvador (2001). *La terracota como elemento ornamental en la arquitectura de Barcelona. Técnicas de fabricación, conservación y restauración*. Tesi doctoral. Disponible a: <http://hdl.handle.net/2445/42601>, pàg. 37, 92, 93, 128 i 130.